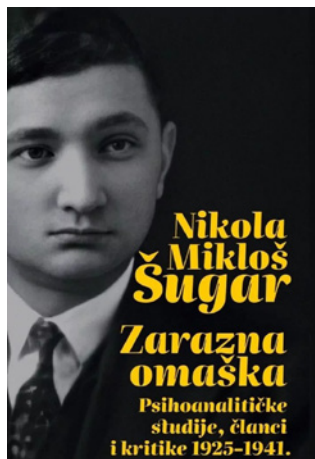

Ivana Maksić

ŠUGAR, NAŠ SAVREMENIK

(Nikola Mikloš Šugar: *Zarazna omaška; psihoanalitičke studije, članci i kritike 1925–1941*, priredili Borislav Mikulić i Srđan Damnjanović, Institut za filozofiju i društvenu teoriju, Beograd, 2024)

Opus Nikole Mikloša Šugara (1897–1945), prvog školovanog psihoanalitičara koji je delovao na ovim prostorima u periodu između dva rata, ostao je potpuno nepoznat sve do osamdesetih godina prošlog veka, odnosno do monografije Petra Klajna *Razvoj psihoanalize u Srbiji* (1989) i njegovog nešto ranije objavljenog članka posvećenog ovom pioniru psihoanalize. Drugi važan otkrivački trenutak dešava se tek 2008. godine, kada Branimir Stojanović Trša, filozof, umetnik i lakanovski psihoanalitičar, u okviru javne biblioteke i arhiva „Učitelj neznalica” objavljuje neke od prvi put prevedenih Šugarovih tekstova s nemačkog i mađarskog, uz vrlo rečitu umetničku intervenciju (brošuru) *Šugar, das Unheimliche*.¹

Razlozi za ovaj diskontinuitet delom su posledica istorijskog statusa psihoanalize, koja je tokom Kraljevine Jugoslavije 1940. praktično zabranjena kao „jevrejska nauka”, i to još pre zvaničnog pristupanja Trojnom paktu, ali i činjenice da je Šugar, iako je psihoanalizu praktikovao na srpskohrvatskom jeziku, gotovo isključivo pisao na mađarskom i nemačkom.

Značaj studije *Zarazna omaška*, koju su priredili Borislav Mikulić i Srđan Damnjanović,² nije samo u tome što se delo Nikole Mikloša Šugara prvi put konačno sistematično predstavlja u svojoj svojoj punini, uz iscrpnu bibliografiju, upečatljive biografske detalje i svedočanstva njegovih savremenika i učenika, već i u samoj kontekstualizaciji i aktuelizaciji njegovog dela, u novostvorenoj mogućnosti za bolje sagledavanje ukrštanja psihoanalitičkih uvida i društvenih okvira prožetih i danas relevantnom simptomatikom.

Srđan Damnjanović, u svom kritičkom prilogu ovom izdanju, posve fascinantno životni put Nikole Mikloša Šugara poredi s nekim od likova iz Kišove ili Tišmine proze. Nereligiozni mađarski Jevrejin, lekar, neuropsihijatar i psihoanalitičar, koji je pohađao Frojdova predavanja tokom 1925, služio vojsku u Crnoj Gori i u Petrovaradinu, i bio redovni član Bečkog i Budimpeštanskog psihoanalitičkog društva,³ delovao je u Subotici i Beogradu, govorio mađarski, srpskohrvatski, nemački, engleski i ruski, a sem privatne

¹ Rad je predstavljen u okviru 49. Oktobarskog salona.

² Radove Nikole Šugara sakupljene u ovoj studiji s mađarskog jezika preveo je Marko Čudić, a s nemačkog Borislav Mikulić.

³ Zanimljiv je podatak da je Šugar odbijen za studijske programe u Budimpešti i Berlinu (navodno zbog nedovoljno dobrog poznavanja nemačkog jezika), pa je studije medicine završio u Pragu.

prakse, bio je lokalno poznat kao lekar za alkoholizam, konsultant-volonter jevrejske bolnice, kao i honorarni predavač u subotičkoj Ženskoj učiteljskoj školi. Uz sve to je objavljivao zapažene radove u istaknutim međunarodnim časopisima i bio je suosnivač i centralna ličnost prvog psihoanalitičkog kruga u Kraljevini Jugoslaviji, u okviru kojeg su organizovani redovni sastanci, naučne diskusije i predavanja, kao i mogućnost obuke budućih psihoanalitičara. Introvertan i misteriozan neženja sa specifičnim smislom za humor, krhke građe, smeđe talasaste kose i plavih očiju, Šugar je i svojim učenicima katkad unosio anksioznost i nelagodu zbog osećaja da nikada ne znaju o čemu razmišlja, o čemu svedoči i Vladislav Klajn, koji je kod Šugara svojevremeno obavljao školsku analizu.

Naklonjen komunističkim idejama i simpatizer radničkog pokreta, Šugar je veliku pomoć pružao Crvenu pomoć, a učestvovao je i u akcijama istaknutog subotičkog komuniste Adolfa Singera. Nakon bombardovanja Beograda, peške se uputio za Suboticu, noseći samo mali, prljavi jastuk; njegova bogata biblioteka u beogradskom stanu opljačkana je, a vredna psihoanalitička zbirka nepovratno izgubljena. Iz Subotice je potom interniran u nekoliko radnih logora u Češkoj i Austriji, a umro je na samom završetku rata, 1945. godine, u logoru Terezin, najverovatnije od tifusa.

*

Zarazna omaška daje pregled Šugarovih studija, kritičkih prikaza i članaka, kako uže stručnih tako i onih u kojima se psihoanalitički pristup na krajnje inspirativan način primenjuje na pedagogiju, pravo, politiku i društvena pitanja. Urednička odluka da se ovih devetnaest radova, napisanih u periodu od 1925. do 1941. na nemačkom i mađarskom, uz izuzetak jednog rada na srpskom jeziku, poslože po tematskim celinama, a ne hronološki, upotpunjuje uvid čitalaca u celovitost jednog heterogenog opusa.

U radovima grupisanim u prvom odeljku koje nosi naziv *Poreklo psihoanalize* ističe se kritika devetnaestovekovne vere u tehnološki napredak i ideju da bi progres uopšte mogao da reguliše život nagona. Nasuprot ignorisanju afekata u korist opšteg društvenog licemerja i dvoličnosti epohe u kojoj je „moralni privid važniji od ljudske egzistencije”, psihoanaliza uvodi rez kroz prihvatanje i bespoštedno suočavanje s nagonima. Otuda je Frojd, koji je istinu nesvesnog smatrao važnijom od moralističkih načela i zabrana, bio meta mnogobrojnih napada i otpora, budući da je lekovitim smatrao upravo ono što je dotad bilo tretirano kao manje vredno, nazadno, sramotno, pa i primitivno. Tamo gde je stara metoda praktikovala skrivanje, Frojd traži otkrivanje, što je put izlečenja ne samo pojedinaca, već i čitavog društva i same „moralno bolesne epohe” koja vrvi od potisnutih konflikata.

Već u ovom odeljku biva jasno da je Nikola Šugar bio ortodoksni frojđovac, uveliko senzibilisan i za društvene uzroke neurotskih oboljenja. U radu „Seksualna glad” (1936) Šugar piše o nedostatku stambenog prostora, navodeći bečku statistiku prema kojoj u sirotinjskim četvrtima jedna soba dolazi tek na svake četiri osobe, dok je u ondašnjoj Kraljevini Jugoslaviji stambeno pitanje bilo klasno još zaoštrenije, što implicira da seksualni život velikog broja ljudi ne može da se odvija nesmetano. Seksualnu glad ne uzrokuje samo unutrašnja seksualno-psihološka struktura, već i spoljašnji faktor direktno uslovljen materijalnom situacijom. Važno je istaći i autorova sasvim argumentovana i dosledna progresivna gledišta – poput Vilhelma Rajha, i Šugar se zalaže za legalizaciju abor-

tusa i za široku propagandu korišćenja sredstava za sprečavanje trudnoće (prezervativa), navodeći kao glavne razloge smrtnu opasnost kojoj se žene izlažu prilikom nelegalnih i nestručno obavljenih abortusa, kao i činjenicu da broj porođaja opada znatno više u zemljama u kojima abortus nije dozvoljen, što je i ultimativan dokaz da njegova zabrana nije pogodan metod za povećanje prirodnog priraštaja.

Prema Šugaru, za formiranje gotovo svakog neurotičnog oboljenja važnu ulogu igraju i različiti društveni i ekonomski faktori, pripadnost određenoj klasi, bračni i porodični život, kao i vaspitni i obrazovni sistem. Shodno tome, on je pretpostavljao da bi neko novo društveno uređenje moglo da uslovi i promenu same forme oboljenja, ali i da bi sistem u kojem uticaj privatne svojine nije neprikosnoven doveo do slabljenja glavnog uzroka kriminala i mnogih duševnih tegoba.

Slede radovi grupisani u odeljku *Položaj jedne nauke*, koji uključuju i tekst „Uloga psihoanalize u duševnoj higijeni i u profilaksi psihoze i neuroze” iz 1933. godine, jedini Šugarov rad objavljen na srpskom jeziku, u tadašnjem *Učitelju*, u kojem se ističe da se „bez ljubavi ne može biti vaspitač dece”, ali i ukazuje na opasnost „divljih analitičara”, odnosno onih koji se uz nešto malo poznavanja teorijske psihoanalize i Frojdovih koncepta samoproglašavaju analitičarima.

Šugar detaljno razmatra status psihoanalize, njenu vezu s medicinom, koja je u početku bila i njen najveći protivnik, kao i veze s drugim naukama, naglašavajući značaj *didaktičke analize*, odnosno procesa kojem se budući analitičar podvrgava u cilju učenja metode, mogućnosti da se uveri u njene rezultate na svom primeru, ali i razreši sopstvene nesvesne konflikte, koji bi ga, ukoliko se ne uklone, ometali i otežavali mu dolaženje do objektivnih analitičkih uvida.

Prvi i najvažniji preduslov psihoanalitičkog obrazovanja je da budući analitičar sam bude analiziran; patogene komplekse drugih osoba može da otkrije samo onaj koji poznaje vlastite i tako nema na ovom polju scotome.

*

U *Osvrtima, prikazima, izveštajima* izdvaja se Šugarov tekst o mađarskom prevodu dela Sigmunda Frojda, kao i o mađarskim članovima psihoanalitičkog udruženja, ali i prikazi-recenzije knjige Huga Klajna *Vaspitanje sa gledišta medicinske i socijalne psihologije* (1939) i knjige *Predavanja iz psihoanalize* (1938) Nikole M. Popovića. U potonjem tekstu Šugar se vrlo oštro i kritički usmerava na izvesne pogreške i zastarela gledišta autora, iako naposljetku zaključuje da je reč o važnom pionirskom delu koje može doprineti popularizaciji psihoanalize u Jugoslaviji. Odeljak naslovljen *Doktrine* donosi radove o ulozi motiva „zubnog nadražaja” kod psihoza, o šizofrenim jezičkim poremećajima, kao i genezi i teoriji homoseksualnosti kao „rezultirajućeg stanja brojnih komponenata konstitucionalne i psihičke prirode”. Tekst „O pitanju mimičkog potvrđivanja i negiranja” ima dodirnih tačaka sa kulturologijom i antropologijom. U njemu Šugar navodi primer Makedonije (Južnoslavije) u kojoj se gest potvrđivanja izražava horizontalnim pokretom glave, a negiranja vertikalno, što je izuzetak koji pobija pretpostavku o univerzalnosti ovih gestova i njihovog porekla (potvrдно – vertikalno – pijenje/sisanje – izraz potvrđivanja; horizontalno – oralno odbijanje).

U tekstu „O pitanju nesvesnog sporazumevanja i 'zarazne' omaške”, po kojem je i naslovljena čitava studija, Šugar ističe da „nesvesno jedne osobe može brzo i neposredno razumeti nesvesno druge osobe”, ali i da „nesvesno jednog čoveka može navesti nesvesno drugog čoveka na omaške, pri čemu nesvesno druge osobe takoreći postaje izvršni organ nesvesnog prve osobe”. Ovi uvidi su samo još jedna ilustracija nezaustavljivog rada nesvesnog, njegove snage i dinamike.

*

Psihoanaliza društva i politike je peto i poslednje poglavlje studije, uzbudljivo kako zbog društvene dijagnoze i prilično pesimistične prognoze koja proverjava u tekstovima pisanim u doba militantnog zaoštavanja krize, tako i zbog današnjeg čitalačkog osećaja da nam se Šugar, kako je već Srđan Damjanović istakao u svom pogovoru, „obraća iz budućnosti”, odnosno da simptomi koje je tada detektovao, kao i njihova postojanost i perzistentnost, jesu neizostavan deo još uvek aktuelnog vladajućeg sistema.

Članak „Pravo i sila” (1938) na momente je sasvim podudaran Frojdovom odgovoru Ajnštajnu iz čuvene prepiske *Zašto rat?* (1933). Čini se da je reč o slobodnijoj verziji prevoda ovog Frojdovog teksta, uz gotovo potpuno preuzimanje njegovih ideja. Šugar takođe ističe da pravo i sila nisu oprečni, već jedno proističe iz drugog, kao i da je pravo „vlast jedne zajednice” (još uvek sila). Kako zajednica nije sačinjena od pojedinaca jednake moći, to je i samo pravo izraz nejednakih odnosa moći – najčešće krojeno po meri „moćnika” ili „pobednika”, tako da onima koji su na bilo koji način nepriviligovani ili slabiji preostaje samo da se udružuju i da zahtevaju za sebe više moći, čime se igra ponavlja. Iako je jedan od važnih uslova demokratije pokušaj stalnog revidiranja pravnog okvira u korist manjinskih ili ugroženih grupacija, ne možemo a da se ne usaglasimo sa Šugarovim zloslutnim zaključkom da se danas „odnos prava i sile opasno pomerio u korist sile i da trijumf nasilja preti svim našim kulturnim tekovinama”.

Na tragu Frojda, Šugar takođe zaključuje da je jedini način da se izbegne rat formiranje „centralne sile” (po ugledu na Ligu naroda) na koju bi se prenelo pravo intervencije u konfliktima. Iz današnje perspektive jalovost međunarodne zajednice i suštinska nemoć Ujedinjenih nacija svakako najbolje svedoče o (ne)uspelosti ovakvih ideja i poduhvata.

„Krivično pravo i njegova primena” (1939) upućuje na činjenicu da sistem kažnjavanja ne dovodi do značajnih rezultata. Šugar navodi dva glavna razloga zašto je kažnjavanje prestupnika neefikasno. Ukoliko većina prestupnika krši društvene zakone jer ih na to primorava glad i nemaština – umesto kažnjavanja, trebalo bi osigurati njihovu ekonomsku egzistenciju tako da oni više ne moraju da pribegavaju kršenju zakona da bi zadovoljili svoje osnovne potrebe. Ukoliko je pak reč o subjektivnim, nagonskim zločinima – kažnjavanje kao metod je takođe sasvim neefikasno, budući da su psihoanalitička iskustva već pokazala „da se zločini izazvani delovanjem nesvesnih nagona ne mogu sprečiti delovanjem svesnih elemenata čovekovih”.

„Međunarodna vojna industrija” je članak objavljen 1936. godine i razrada je teze da vojna industrija predstavlja „ogromnu, krvavu internacionalu” koja preko svoje štampe uspostavlja ideološku kontrolu nad većinom svetskog javnog mnjenja, a podmićivanjem političara i režiranjem „državnih udara” osigurava ekonomsku prevlast i kontinuu-

irano umnožavanje kapitala. Kapital uložen u vojna sredstva, osim što donosi korist isključivo vlasnicima vojnih fabrika, guranjem imperijalnih sila u grčevitu trku za naoružanjem, pod izgovorom smanjenja masovne nezaposlenosti i rešavanja ekonomske krize, proizvodi jedino razaranje i novu spiralu (auto)destrukcije. Upravo u ovom tekstu otkrivamo Šugara kao klasno osvešćenog, revolucionarnog mislioca, ali i našeg savremenika – njegovo „kafkijansko stanovište o postojanju jedinstvene mašine s obe strane fronta“, „opšteg šizoidnog sklopa koji se normalizuje posredstvom Edipa“ i danas stoji kao opomena da „zaraćene strane“ zapravo „intenzivno sarađuju na konzervaciji postojećeg poretka“, dok „pretnja uništenjem organizuje život koji proizvodi upravo tu pretnju”.⁴

U ovom svetlu možemo razmatrati i domete same psihoanalize danas, u doba perverzno narcisizma anti-očeva i instrumentalizacije drugog, kao i pitanje kako povratiti društvenu moć civila koji ne želi da se poistoveti s monstruozno normalizovanim ratnim zupčanicima? Možemo li preuzimanjem odgovornosti za individualno nesvesno potaknuti kolektivnu transformaciju i ponuditi bilo kakav etički odgovor u svetu nekropolitika i traumatskog stiska prošlosti koja se beskonačno ponavlja?

⁴ Navodi u ovoj rečenici su preuzeti iz teksta Srđana Damnjanovića „Otac ispovednik: diskurs rehabilitacije i budućnost Edipa”.